

ВЕЛИКИЙ РОМАН

Володимир Лис

**СОЛО
ДЛЯ СОЛОМІЇ
СТАРА ХОЛЕРА**

Харків
«ФОЛІО»
2024

ЧАСТИНА ПЕРША

ЗАСПІВ

Розділ I

ПОЯВА ЗІРКИ

1

Щедрий вечір, котрий ставив віночок до свята Маланки, привів до хати Троцюків, по-вуличному Зозуликів, перебиранців¹. А їхній невістці Соломії, яку всі звали Соломкою, а чоловік Антін — Соломинкою, подарував ще й особливу звістку.

Звістка була солодка, як мед, тривожна, як далекий пронизливий звук, що вражає насамперед серце.

Звістку вигадала вона сама.

А мо', й не вигадала...

Хтіла тої звістки, аж терпко й гаряче було водночас, коли вперше про те подумала. А на Маланку вирішила для себе остаточно. Остаточно й трішечки бентежно — буде.

То й нехай. І, як підтвердження, як стукіт пташки у вікно, звук. Звуки.

Пісня, гомін, коляда.

Перебиранці!

---

¹ Ряджені (діалект.) — Ред.

Бо ж Маланка, бо Щедрий вечір.

Бо. звістка.

— Пустимо? — Соломія до дітей.

— Мамо, мамо, — обидва сини у два голоси. — Хай заходять. Як же не пустити, коли чотири ока-зіроньки так світяться!

Ну, звісно, перебиранці як просилися до хати, то запевняли, що жодної шкоди не робитимуть, будуть чемні та лагідні, ото й тико, що пощедрюють-заколядують, свята року Нового та Василя святого побажають добре стріти. Для дітей, Тарасика та Василька, — радість, бо ж козу й ведмедя уздріли, цигана й дідька рогатого, та жида пейсатого, і саму смішливу Маланку.

— То завтра моє свето, — Василько хвалиться.

— А моє ж коли? — кліпає Тарасик оченятами, от-от заплаче.

— Навесні твоє, скоро вже, — Соломія стиха.

Циган спробував до горщика загнути та ложку потягнути, справдешній циган, гицелюватий, а коза-дереза відро перекинути, али тато Антін тут як тут:

— Осьо, холерники, зара я вам лупня дам, а тебе коцюбою, рогата.

Хлопчики зарепетували, у долоні заплескали.

До бійки, однак, не дійшло. Вигляд у господаря був сурйозний, то мусили зважети. Поподекували й посміялися, Васильку й Тарасику по цукерчині саморобній, із цукру паленого, од гостей перепало, а перебиранцям — шмат домашньої, щедро приперченої ковбаски та трійко пирогів із маком.

Мине час, зміниться світ, обкрутяться десятки разів довкола небесного світила Земля, і вже на смертному одрі, біля самісінького краю її земної стежки згадає Соломія ті очі, що з-під маски ведмедя блиснули на неї. Точніше, одне-єдине око, бо ж

друге, ліве, мовби перев'язане було й робило звіра схожим на лісового розбійника. І згадає по-особливому, бо за трудного свого життя згадувала його не раз.

Те око! Око, що раптом пропекло наскрізь.

Хто ж то мав бути, ведмедем перебраний?

І наступної миті зрозуміла — хто. Степан, Степанко, Степусько, Степурчик — по-різному кликали його дивчета. Дивчета... Вона тоже кликала, з особливим покликом, а він мовби не чув.

«Чо ж ти, Степурчику, такий несміливий?» — не раз подумки дорікала Соломія.

На вечорницях на краю лавки сидить, очі, на які солом'яний чуб спадає, опускає, зітхає чогось. Дивчета (та й хлопці) піджартовують, а то й одверто насміхаються, а він голову ще нижче й тико паленіє увесь, мовби маківка посеред поля. Два рази одважився з вечорниць провести, бо ж і жили неподалік, через три хати, то від слова до слова десятків, а то й два возів могло проїхати. Раз до руки тико й торкнувся.

— Ну, того, пушов я, — наостанок.

— Йди, бо оно місяць за хмару ховається, темно буде, — кепкувала Соломія. — Вовчики з-за тину виглядають.

І приснула. Сміх покотився під ноги, по вулиці, відбився об дерева в садку. А Степан, Степанко, Степась? Ще більше знітився, навіть огленувся. Мовби справді вовків боявся.

«Степанку, Степасю, горе ти моє», — озвався Соломії голос тепер із середини неї самої, голос був теплим і наче зримим, маленькою дівчинкою сказаним, котра йшла до хлопчика, щоб його погладити по білій солом'яній голові. Ось-ось дівча простягне руку — і хлопчикові стане тепло. Та на неї дивилося ведмедеве око. Наче справжнього ведмедя, що стояв перед нею пораненим, тамував у собі ревіння од болю, а з ока текла сльоза і десь там під шкірою гасла, пропікаючи нутрощі. Між ведмедем

і нею раптово з'являвся Антін, брав Соломію на дужі й сміливі руки, ніс через річку, до своєї господи, а ведмідь-Степанко безсило ревів, безсило й розпачливо, й од того реву ховалася звірина домашня й тулилися одна до одної дві берізки на острові посеред їхньої річки Мережки. Острова вже не буде, коли Соломія вмиратиме, його з'їсть меліорація, річка звужиться, та крик-ревіння летітиме і все не зможемо подолати воду і берега, що тулиться до землі, до води і цілого світу. Око, його поблиск згадає Соломія, а тепер їй робиться трохи зимно.

А тепер... вона думає (ото й звістка!) про те, що, певно, зновика груба.¹ Два тижні, як затрималися місячні, ніколи так не затримувалися, хіба коли Василька ци Тарасика носити в собі починала. Певно, втретє.

Пора б уже дочку мати. Така її новорічна звістка, начеб принесена перебиранцями. Ов!

Перебиранці кудись зникають. З очей і начеб із пам'яті. Позаду їх іде ведмідь-набрідь. Соломія стримує себе, щоб не вийти за ними. Хай Антін проведе. Антін проведе, Антін проведе.

— Що з тобою, Соломко? — питає свекруха.

— Потому скажу, мамо.

Надвір вискакують напівроздягнені дітлахи. На них сабанить² бабуся — надворі таки ж зима.

— Давай весну покличемо, — чує Соломія Тарасиків голос, котрий, як і сам хлопчина, народився на початку весни, перед Явдохою, на Тарасія, майже в той день, що дід Тарас, чорнобілий портрет якого в рамці під рушником висить обіч ікон.

Весна зміцнює Соломіїне бажання довідатися про дитинку — кого ж послав пан Біг? Мо', й гріх то, али ж як охота... Бо пора мати дівку побіля тих гицелів. Хлопчисьок.

---

¹ Вагітна (діалект.). — Тут і далі прим. авт., якщо не зазначено інше.

² Свариться (діалект.).

2

Задовго до хитромудрих приладів, усіляких УЗІ (чи то УЗД), у Загоренах жила баба Настя Луциха, котра вміла якось за відомими їй одній ознаками визначати стать майбутньої дитини. Причому вона робила це не тоді, коли плід виростав чи й ворушився, а саме на початковій стадії, третьому або четвертому місяці. Хто ж звертався пізніше, баба Настя відмовляла, казала, що тут вона сили не має, що гріх тривожити дитя, котре вже все розуміє.

— Розуміє? Як то? — дивувалася була майбутня мама.

— Як і ми з тобою, — відказувала баба Настя. — А тепер — іди. Раніше треба було приходити. Я грішити і чинити наругу над маленькою людиною не хочу.

Для багатьох ці слова здавалися загадковими. Той, хто пише ці рядки, також не знає їхнього змісту, що мала баба Настя на увазі. Будучи корінним загорянцем, я не застав уже баби Насті, тільки чув перекази про неї. Дехто вважав її відьмою, а не просто ворожкою і знахаркою (баба таки добре зналася на всякому лікувальному, помічному зіллі), але на середину двадцятих років двадцятого також століття час, коли відьом спалювали на вогнищах або вбивали у груди осиковий кілок, минув. Та й, до того ж, баба Настя Луциха, окрім уміння визначати стать дитини, знімати уроки і знання, від чого помічна та чи інша квітка чи травинка, або корінець, не відрізнялася від решти жінок. Хіба що хустки любила барвисті (що й рятувало її репутацію, бо за народним повір'ям відьмі годилося бути вбраній у все чорне, на крайній випадок — сіре, похмурих кольорів) та й кофтини чи блузки світлі носила.

Отож, перш ніж піти до баби Насті, Соломія вибрала часницю, коли в хаті нікого не було — чоловік поїхав разом зі свекром молоти жито, свекруха поралася на подвір'ї, а Тарасик із

Васильком упростилися до тата з дідом на віз. Соломія стала на коліна перед образом Божої Матері й попросила простити за те, що зважається на такий гріх — загнути туди, куди поки що допускається тико Боже око чи око його Матері.

— Вельми мені кортить знати, Матінко Маріє, — шептала Соломія. — Вельми кортить, ну несила ще півроку ждати. Прошу ж тебе, подаруй мені дівчинку, дочечку, бо хочу її мати. А за те я назву дитинку Марією, на твою честь, так і буде, присягаюся.

Вона подумала, що то буде роденіє те десь коло Сплиння¹, то якраз і випадає назвати Маріїним іменем.

«Я не хитрю, Матінко Божа, — подумала Соломія і звела очі до образу. — Йй-Бо, не хитрю. Бо ж як на день-два дитятко буде раніше, то мона буде батюшку попросити, щоб Марією назвав, він у нас добрий і покладистий, батюшка Андроній, особливо, як бутельку казьоночки ци й самогоночки занести...»

Наступної миті Соломія збагнула, що то гріховна думка майнула, тому стала шепотіти слова молитви, звернутої до Богородиці. Вони були щирі й лагідні, та зворушували Соломіте серце. Проказавши їх, вона ще більше захотіла, аби її мрія справдилася. Хоча чомусь підвести очі до лику Диви Марії не одважилася, а щоки спалахнули, мовби хто приложив до них дві великі квітки маку. Полізло до голови слово зовсім не очікуване, й те слово було «Степан», і око зновика зблиснуло, ведмедеве око, хай і не справжнього ведмедея, а того, Маланчиного, а чого б то? Вона ж і не согрішила, і дитина від чоловіка законного буде.

Соломія звелася з колін, направилася до комори. Там у діжці взяла кусень сала, а в кошику, що стояв на другій діжці, —

---

¹ Народна назва свята Успіння Пресвятої Богородиці, що відзначається 28 серпня.

десяток яєць. Дарма, що вже Великий піст почався, бабі Насті згодяться, та й до Паски рукою подати.

На дворі її гукнула свекруха: «Куди ти, Соломко?», та Соломія вдала, що не розчула. Брехати не хотілося, а коли правду скаже, то може передумати, чи мати Антонова переконати. Бо ж попередні рази, коли мала народити своїх гицеликів, до Луцихи не ходила.

3

До Загорян завітала вже дівка Весна. Крізь ту весну, під чавкання чобіт і кукурікання півня з чийогось двору, Соломія йшла заглянути у своє майбутнє. На її ходу дивилися вікна хат, очі синього неба поміж хмар і примружений у півока край весняного сонця, яке визирало з-за обійстя з хмарин. Луциха, на щастя (бо вдруге Соломія навряд чи пішла б), була вдома, луцила горох, як по-місцевому звали також квасолю. З вицвілих очей господині, коли підвела їх до гості, раптом проглянула така бездонна далечінь, що Соломії зробилося лячно. З тих очей, здалося їй, дивляться сотні, а мо³ й більше, дітей, майбутні матері яких, отак, як вона, приходили до баби.

— І ще раз вам доброго здоровля, — сказала Соломія.

— А я собі думаю, чого котисько мій сьонне вмивався та лапки свої чистив, якби котицю свою готувався голубити, — сказала баба Настя. — До гості то, а я була на kota насварилася. Старий волоцюга, шерсть вилазить, а марець¹ прийде — спасу нема од того нявкоту.

— Та хай собі, хіба вам шкода? — Соломія.

— Більше в него теї похвальби, як любові, — усміхнулася баба, та скупю, ховаючи щерби. — Думаєш, киці не знають ціну тому крикові?

---

¹ Березень (діалект.) — Ред.

Баба посміхнулася ще раз і взялася детально розказувати про свого кота, та якось так, начеб то був неїн сім'янин. Соломія знала: Луциха давно живе сама, єдина її дочка десь замужем у сільці, що аж за Любомлем, рідко коли навідується. Про бабу Настю розказували, що в юності вона була у служках при палаці, чи як то називалося, літній дачі графа Драницького. Там її запримітив гість, приятель графового сина, студент якоїсь там інженерної академії. Закохався в покоївку, або ким там була молода Настя, кликав за собою аж у Пітербурх. Та дівчина сказала, що як закінчить ту свою академію, то коли не передумає панич, то й поберуться. А тут грянула російсько-турецька війна, студент, без п'яти хвилин інженер, що рвався захистити братів-сербів, а заодно й болгар, од бусурманської напасті, записався добровольцем. Перед від'їздом на фронт навідався на два дні до коханої. Настя, котра була доволі рішучою дівчиною, в крик — не пущу! Студент: ніяк не можу, слово побратимам дав. Урешті сказав: хоч сам у Бога не вірять, згоден навіть обвінчатися, аби його законна жона дожидалася. І таки обвінчалися надвечір у неділю в церковці загоренській, батюшка, родич теперішнього отця Андронія, повінчав. А на ранок молодий чоловік у двоколку сів, Настю свою на прощання обійняв. Загоренські баби, як ту історію оповідали, вмивалися рясними сльозами, що не заважало їм Луциху позаочі відьмою називати та всіляко неїну доньку обговорювати. А Боженьку милий, поїхав, отако рукою махав та з карети висовувався, доки видно було. Присій-Бо, бабця покійні самі бачили. Поїхав, абись не вернутися, зложити свою головоньку в далекій Болгарії, за річкою Дунаєм. Отако! Али дочка народилася, зоставив таки панич той у Загоренах своє насіння. Файна дівка була в Луцихи — дарма, що тоненька, очі як дві волошки серед макового цвіту. Правда, злі язики казали, що од молодого графа насправді то покоївці приветствие,

бо ж родилася донька через сім з половиною місяців (дотошні загоренські жіночки точно вищитали) після скоропостижного весілля. Мати Настина тоже гав-гав на те: щоби вам язики поодсихали, губи до цицьок розтяглася, окаянным, то ж розволновалась дочка, як звестіє про погибель молодого мужа, з яким одну тико ніченьку й провела, прийшло, і дитина того передчасно на світ появилася, добре, що вижила.

Такою була Луциха, що назавше zostалася вдовою, хоч охочих на вдовину лакоминку не бракувало.

— Та знаю, чого прийшла... — сказала вона Соломії. — Піду-но, руки помію та помолюся, з чистими руками тре', хоч мабуть, і направду гріха на душу беру.

Луциха молилася довго, а тоді стала і ще раз над Соломією помолилася. І взялася розпитувати, що в останні тижні почуває Соломія, коли саме нудить неї, чого найбільш їсти хочеться, на що дивитися. А тоді поклала надовго руку на голову гості та так стояла мало не годину, начеб про щось своє думала. Соломія сиділа на старому засмальцьованому стільці, боялась повурхнутися. Страх і розкаєння, що прийшла сюди, перемішувалися в ній у дивне місиво й породжували якісь химерні картини. То вона кудись бігла, то вже ніби й не бігла, а летіла, генби птаха, хоч і велика, а легка, і бачила під собою внизу й хату їхню (свекрушину, подумала, али поправилася, що таки їхню), й двір, і вулицю, й квітучу нічийну вишню в кінці вулиці, навпроти хати старого Хоми Бадиляки. А тоді вже стала сама тою вишнею.

«Та вона таки чарівниця», — подумала Соломія й начеб прокинулася із напівсну, напівдивної казки.

— Якася тривога, з дитиною не пов'язана, у тебе на серці, — озвалася Луциха. — Не, не, не треба міні ніц казати, то твоя печаль, що як надвоє розріжеш, то й до купи не складеш і черв'яка з хитрим оком всередині побачиш.

ЗМІСТ

СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ	3
<i>Частина перша. ЗАСПІВ.</i>	7
<i>Частина друга. ПРИСПІВ.</i>	197
<i>Частина третя. FINALE</i>	371
СТАРА ХОЛЕРА	421
<i>Частина перша</i>	425
<i>Частина друга</i>	477
<i>Частина третя</i>	554
<i>Частина четверта</i>	596
<i>Частина п'ята.</i>	708